

Whakarāpopototanga | 'Akako'uko'u'anga

Tē vāito nei teia kimikimi'anga kite, 'i te tāmamae, te 'akakino, 'ē te kamakura, tei tupu ki tēta'i au aronga, tei tukuna'ia, 'i te ma'ata'anga 'ō te taime, kāre 'e tumu tau, ki roto 'i te 'are no'oanga 'ō te tamaiti, 'ē te māpu tamariki, ki kō i te 'Aremaki Maki-Manako 'i Lake Alice, 'i rotopū ia 'Aukute, mata'iti 1972, 'ē Tītema, mata'iti 1980.¹ 'Ē 40 tūmā mata'iti 'i muri mai, te mā'ara'ara'anga 'ō te aronga tei ora mai, he purapura ora, tē vai oraora, 'ē tē matamata 'ua nei rāi,²

Kua 'akatupu'ia tēia 'are no'o'anga ki roto 'i te 'aremaki 'ō Manawatū, 'i te rohe o Ngāti Apa. 'E ngā'i tēia, tei tau tika'i ki te 'ākono'anga 'ō ta'ua tuātau, tei 'akapapa'ia nō te rapakau'anga 'i te tamariki, 'ē te au māpu tamariki, tē tūmatetenga ra te manako, mē kore ra, 'e maki-manako tō rātou. 'Inārā, kua riro mai, 'ei ngā'i 'akakino'anga, 'i roto tikāi 'i te rima 'ō tōna ta'unga rapakau maki-manako, koia 'oki, te Taote Selwyn Leeks, tei rave 'i te 'ākono'anga 'akakino, 'ē te taukore, 'i raro ake 'i tēta'i 'ua atu 'ākara'anga, pērā katoa, 'i te 'irinaki'anga 'ō ta'ua tuātau ra. Ki te ma'ata'anga, ko Lake Alice, 'e ngā'i kino – vinivini'ia, matiroeroe, matakū'ia, 'ē te mamae.

Kua turu'ia 'ē te ngā Tipātimani 'ō te Marae Ora, 'ē te Tari Toko 'i te Ora, te 'akatupu'anga 'ō tēia 'are no'o'anga, 'ē kua turu te Māraurau 'ō te Pāe 'Āpi'i, 'i te 'akano'ono'o'anga 'i tēta'i 'āpi'i, 'i Lake Alice. 'I roto 'i teia tuātau, kua tāparu'ia te au metua, te kōpū tangata, te 'iti tangata, 'ē pērā katoa rātou, te au ta'unga kite pakari atu nō te tū'anga maki-manako, 'i te 'irinaki'anga ki te au papa'u'anga 'ā te Taote Leeks, ē, ko te aronga tei tukuna'ia ki roto 'i tēia 'are no'oanga, ka rauka mai te rapakau'anga maki-manako pu'apinga rava atu nō rātou.

'E ma'ata tei no'o ki roto 'i te 'are no'o'anga, nō roto mai 'i te tu'anga pu'apinga-kore, 'ē te tu'anga 'akapae'ia, 'i roto 'i te matakeinanga. Kua tere atu te tārē'anga 'okota'i 'i roto 'i te toru, 'e Māori, tei tukuna'ia ki roto 'i te 'are no'o'anga, 'ē ko te ma'ata'anga, nō roto mai 'i te au ngā'i 'ākono 'ā te Kavamani, 'e kaveinga pu'apinga, nō te tuku'anga'ia ki roto 'i te au ngā'i 'ākono'anga maki-manako, meia Lake Alice. Nō tei kore te au rekōti 'i 'akakī meitaki 'ia ana, te tārevake 'ō te au vāito'ia'anga, 'ē te kite kore 'i te kite 'i te tūkē 'ō te 'anga'anga 'anga 'ō te roro, kāre rava tātou e kite ē, 'ēia tangata tei tuku'ia ki roto 'i te 'are no'o'anga ē, 'e pakipakitai, mē kore rā, 'i te tārē'anga 'ō te au tangata nō te Moana-nui-o-Kiva, 'ē tēta'i 'ua atu au 'iti tangata. Nō ta'ua au tumu rāi, kāre a mātou 'akakitekite'anga, nō runga 'i te tārē'anga 'ō te au tangata nō roto mai 'i te matakeinanga Ānuanua, 'i roto i teia 'are no'o'anga.

Kua ira takere 'ia ana te ora'anga 'ō teia au tamariki, 'ē te māpu tamariki, 'i te tūanga puta'ua, 'ē te pu'apinga-kore. Kua tukuna'ia atu tēta'i ma'ata'anga, mei roto mai 'i tō rātou 'uā'orāi au ngutu'are, te au ngutu'are 'ākono tamariki, mē kore ra, te au ngutu'are 'ākono

¹ 'I roto 'i teia rīpōti, kua rave mai mātou 'i te 'akamārama'anga 'ō te kupu tāmamae, tei tā'anga'anga'ia 'ē te, Solicitor-General Una Jagose, 'i roto 'i te 'uipā'anga nō runga 'i te 'are no'o'anga.

² Te Rūnanga o Ngā Wairiki Ngāti Apa, 'E rīpōti nō runga 'i te au manatā 'ō te 'aremaki maki-manako 'ō Lake Alice, nō runga 'i te ora'anga kōpapa, 'ē te ora'anga meitaki, 'ō te kōpū tangata, hapū, 'ē te iwi 'ō Ngā Wairiki, 'ē Ngāti Apa (Grant Huwyler et al., 2022), kapi 46.

tamariki 'ō te Kavamani. Nō roto mai tēta'i pae 'i te au 'āpi'i, mē kore ra, kua neke'ia mei roto mai 'i te au 'aremaki, te au kirīniki rapakau tamariki, mē kore, 'i te au ngutu'are tūtaki māmā. 'E manamanatā tō tēta'i pae, nō runga 'i te tuatua'anga, mē kore, 'e manamanatā nō runga 'i te 'ākono'anga tau, 'ē kua 'akaāri mai 'i te au rāvenga taukore, nō runga 'i te 'akono'ia'anga taukore, mei te 'akono'anga tāmamanatā, mē kore ra, te 'ākono'anga 'inangaro tā.³ Kāre 'i ma'ata roa te aronga tei vāito'ia nō tēta'i maki-manako pakari, tei tau nō te vao'o'ia'anga ki roto i te 'aremaki.⁴ 'E mānganui 'ua atu rāi te tārē'anga 'ō te tangata, 'i Lake Alice, kāre rava ō rātou maki-manako, 'ē 'i te tika'anga tikāi, kia kore 'ē tukuna'ia ki reira, noātu 'i raro ake 'i te tūranga, 'ō te au mata'iti 1970s. Ko te aronga tei riro 'ei 'ākono 'ia rātou, kāre roa 'i vāito meitaki ana 'ia rātou, mē kore, 'i mārama meitaki 'i te tumu 'ō tā rātou 'ākono'anga "taukore." Kāre katoa te aronga 'anga'anga 'i turu meitaki'ia ana.

Kāre 'i pāpū meitaki te tūranga nō te tuku'ia'anga ki roto, 'ē te au rāvenga. Kāre i pāpū, mē 'e tika'anga tō te Tari Toko 'i te Ora, 'i te tuku i te tamariki, 'ē te māpu tamariki, mei roto 'i tō rātou au ngutu'are, ma te rapakau, mē kore ra, tāpū 'ia rātou ki roto 'ia Lake Alice, mē kāre rātou 'i 'akatika. Te tika'anga tikāi, ko te tuku'ia'anga atu ki roto, kāre 'ē tau 'i raro ake 'i te tūranga 'ō te ture, mē 'e tūkē atu ki te rapakau'anga maki-manako, mei te 'akaūtunga'anga, mē kore ra, te 'akatopa'anga 'i te apiapi 'i roto i te au ngutu'are 'ō te tari toko i te ora. Noātu te tūranga 'i raro ake 'i te ture, kāre te tipātmani, 'ē tēta'i 'ua atu au putuputu'anga tauturu, i rave ana, mē kore ra, tā'anga'anga ana 'i te au rāvenga tau, nō te tuku'ia'anga ki roto. Kua 'apa putuputu rātou, 'i roto 'i te tautā'anga kia rauka te tika, no kō 'i tā rātou aronga tei tāpū, mē kore ra, 'i te 'akakitekite atu 'i tō rātou kōpū tangata.

'I roto 'i te varu mata'iti, 'i te 'anga'anga'anga teia 'are no'o'anga, kua tākinokino, mē kore, kua 'ākara 'ua te Taote Leeks, 'ē tēta'i atu aronga 'anga'anga, 'i te rāvenga tākinokino, 'ē tae atu ki te tāmamae'anga, 'ē kua riro viviki 'ei 'akono'anga taukore, te tā tangata, te tākinokino'anga 'i roto 'i te tūranga moe tane/vaine, te tākinokino 'i te turanga ngākau, te kamakura, te tāmātakutaku, 'ē tēta'i atu au rāvenga 'akakino. Kua ō atu ki roto 'i te au rāvenga tāmamae'anga te tiōka'anga uira, 'i te ma'ata'anga 'ō te taime, kāre 'e vairākau-tākore-mamae, kāre e ki runga 'ua 'i ngā ra'ira' 'i 'ō te mīmīti, māri rā, ki runga 'i nga vaevae/rima, te kōpapa, 'ē te mero tāne/va'ine. 'I roto katoa 'i te au rāvenga tāmamae'anga te pātia'anga mamae rava atu, te paraldehyde, 'ē te pātia'anga immobilising, tei pātia'ia 'ē te aronga 'anga'anga, 'ei 'akaūtunga, mē kore ra, 'ei rāvenga taukore, kāre 'ē 'akatika'ia ana 'i raro ake 'i te ture. Kua tāpū'ia te tamariki, 'ē te māpu tamariki ki roto 'i tēta'i mou'anga takakē, 'ē kāre rava 'ō rātou tika'anga, nō tēta'i tuātau roa. 'E tūranga mātakutaku pakari'ia te ora'anga 'i roto 'i te 'are no'o'anga.

Kua karanga te Taote Leeks e, kua 'inangaro 'aia 'i te 'akatupu, 'i tēta'i matakeinanga rapaku'anga ora 'i Lake Alice. 'Inārā, kāre te Taote Leeks 'i rave 'i te mea tau, mei te 'ākara'anga meitaki 'i te anoano 'ō te tamaiti, mē kore ra, māpu anake, 'ē tēta'i atu au tū manamanatā 'ō te au maki-manako, kua 'akamata te Taote Leeks 'i te 'akapu'apinga 'i tā rātou 'ākono'anga taukore, 'ē te rapakau 'i tāna 'i manako ē, ko tō rātou au tū maki-manako ia, 'i te ma'ata'anga 'ō te taime, ko te au 'anga'anga tākinokino'anga tei 'akakite'ia atu 'i

³ Te Rūnanga o Ngā Wairiki Ngāti Apa, 'E rīpōti nō runga 'i te au manatā 'ō te 'aremaki maki-manako 'ō Lake Alice, nō runga 'i te ora'anga kōpapa, 'ē te ora'anga meitaki, 'ō te kōpū tangata, hapū, 'ē te iwi 'ō Ngā Wairiki, 'ē Ngāti Apa (Grant Huwyler et al., 2022), kapi 32.

⁴ Te Rūnanga o Ngā Wairiki Ngāti Apa, 'E rīpōti nō runga 'i te au manatā 'ō te 'aremaki maki-manako 'ō Lake Alice, nō runga 'i te ora'anga kōpapa, 'ē te ora'anga meitaki, 'ō te kōpū tangata, hapū, 'ē te iwi 'ō Ngā Wairiki, 'ē Ngāti Apa (Grant Huwyler et al., 2022), kapi 32.

runga ake nei, tei rave'ia 'i raro ake 'i te ingoa 'ō te rapakau'anga-ora tūkē. Kāre 'ē ma'ata ana te 'akairo 'ō te ngā'i rapakau'anga-ora, tā te Taote Leeks 'i karanga ē, ka 'akatupu 'aia.⁵

Kua 'irinaki te Taote Leeks ē, tei iāia rāi te tika 'i te rave 'i tāna ka 'inangaro ki te aronga 'i roto 'i te 'are no'o'anga, nō te mea, 'e manamanatā rava rātou nō te au ngutu'are tei 'aka'aere'ia 'ē te Tari Toko i te Ora, 'ē te kino roa nō te Māraurau 'ō te Pae 'Āpi'i. ⁶ 'I tā te Taote Leeks 'akamārama'anga nō runga ia rātou, 'e au-tamariki-nō-raro-roa-'i-te-'ope-'ō-te-paero." Kua mātau'ia te 'are no'o'anga, nō runga 'i tōna tūranga tākinokino 'i te aronga pakipakitai, te tūranga kaikiri tangata ki te Māori, 'ē te aronga nō te Moana-nui-o-Kiva, 'ē te aronga moe tāne ki te tane/va'ine ki te va'ine. Nō runga roa mai teia rāvenga tā-tangata, 'i te 'akateretere'anga 'ā te tangata papa'ā, tei to'a atu, 'ē kua riro 'ei tākinokino katoa 'i te aronga tei kore 'i tākinokino tika 'ia ana, nō tei kō rātou 'i te 'are no'o'anga, 'ē tē kite nei 'i te rāvenga tā-tangata.

'I roto 'i te au tika'anga, kua rave te Taote Leeks 'i tāna 'uā'orāi 'i 'inangaro, 'i te 'aka'aere 'i te au nēti, 'ē tēta'i atu aronga 'anga'anga, 'ē ko tēta'i pae, kua rave 'i te au mea taukore ki runga 'i te aronga tei raro ake 'i tā rātou 'ākono'anga. Kua tupu mai te peu tika'anga, tei 'akatika 'i teia au rāvenga tākinokino, 'ē te tāmamae. 'E mānganui 'ua atu te tūranga tākinokino'anga, nā roto 'i te moe'anga tāne/vaine, te tā-tangata, te tāmātakutaku nā roto 'i te peu/'akono'anga, te tūranga ngākau, 'ē kua toto'a, ma te kore 'i 'ākara meitaki 'ia ana iā roto 'i te 'are no'o'anga. .

Kua kino tākiri te tūranga roro, 'ē te tūranga vaerua 'ō te tamariki, 'ē te au māpū tamariki, nā roto 'i te 'akaātea'ia'anga, mei roto mai 'i tō rātou au matakeinanga, kōpū tangata, 'ē tō rātou au taeake. Kāre te tamariki, 'ē te rangatahi Māori, te tamariki, 'ē te māpū tamariki nō te Moana-nui-o-Kiva, 'i tāngere'ia 'i tā rātou 'uā'orāi peu/'ākono'anga, 'inārā, kua tāmātakutaku'ia nā roto 'i te au rāvenga kaikiri tangata, 'ē te au rāvenga taukore tikāi, nō tō rātou 'akapapa'anga kōpū tangata. Nō te kite kore, 'ē te 'āriki'anga-kore 'i te taha wairua (spiritual meaning), 'i roto 'i te rapakau'anga maki-manako, kua riro te reira 'ei au rāvenga, tāvairākau'anga pakari ki te aronga tei ora mai, 'i te kāpiki'ia'anga ē, 'e kino, 'ē te maki, 'ē kua 'akaūtunga'anga 'aka'ōu'ia atu.

Noātu ē, kua 'akatupu te Māraurau 'ō te Pae 'Āpi'i, 'i tēta'i 'āpi'i terēni'anga 'i roto 'i te 'are no'o'anga, kāre 'i ma'ata tei 'āpi'i meitaki'ia, 'i roto 'i te au 'epetoma, mē kore ra, au marama, ia rātou 'i reira. Kua kino tākiri tēta'i pae, nō te tiōka'anga uira, 'ē tēta'i atu au rāvenga tākinokino'anga kē, kāre 'ē rauka 'i tō rātou manako, 'i te tāmou 'āpi'i, 'ē te 'akamā'ara.

Kāre 'i rapakau'ia ana, ko te aronga tei tonoa'ia ki roto 'i te 'are no'o'anga, kua tū'ia 'i te taitaiā, te 'aka'apa'apa, te 'akamā, te 'akavā ngākau, te mātakutaku, te maromaroā, 'ē te riri. Kua tuatua ana te Māori tei ora mai, nō runga 'i tei tupu ki runga 'i to rātou mana, 'ē tō rātou mauri, 'ē te 'akamā, nō tei no'o ki roto 'i te 'are no'o'anaga. Kua kino tākiri te ma'ata'anga, 'ē, 'e mānganui tē maki nei rāi nō teia tākinokino'ia'anga.⁷ Tē kite katoa 'ia nei teia au kino, ki roto 'i te au uki o muri mai, tei riro 'ei kino, 'i roto 'i te ora'anga tangata.

⁵ Kōreromotu 'ā te Taote Selwyn Leeks, CRL0100116 (rā 22 'ō Tepetema, 1995), kapi 9.

⁶ Te Dominion, "Psychiatrist Stands by Shock Decision", rā 12 'ō Tiurai, mata'iti 1977.

⁷ Kōreromotu nā Alan Hendricks no runga 'i tāna i kite, EXT0016825 (RCAIC, 2021), potonga tuatua 48.

Te kino 'ō te tāmamae'anga, mē kua tupu kia rātou, mē kore ra, kua kite-mata ana rātou, kua ririo 'ei tākinokino'anga pakari ki te aronga maki-manako, tei ora mai. Ko tēta'i pae, kāre ō rātou maki-manako 'i mua ake ka tukuna'ia ai rātou ki te 'are no'o'anga, kua tū'ia rātou 'i teia tūranga maki 'i teia taime. Ko te au 'akairo-maki nō tēta'i tuātau roa, tē kite putupu'ia nei ki roto 'i te aronga tei ora mai, ko te tūranga riri po'itirere'ua, te tūranga ngaropoina, te tūranga matakite 'i te au taime ravarāi, 'ē te tūranga mātakutaku ko te 'aka'okina'ia ki Lake Alice, noātu ē kua kite rātou ē, kua tōpiri takere'ia te 'aremakī. Tē rīpōti nei tēta'i e mānganui tei ora mai, 'i tō rātou riro'anga ki te 'irinaki'anga kai tītā, 'ē te kava, 'i tēta'i taime, mei te tamariki'anga mai, nō te 'akangaro 'i te mamae, 'ē te pāruru atu 'i te au mā'ara'ara'anga vinivini. 'E mānganui tei 'akaūtunga'ia nō te 'aka'oro 'i raro ake 'i te tūranga kōnā-kava, 'ē te kai maruana.⁸ Nō te mamae ngaro-kore, kua rave tēta'i pae 'i te au rāvenga tāmamae'anga ia rātou 'uā'orāi, mē kore ra, 'i te tāmata'anga 'ia rātou 'uā'orāi.⁹ Tei runga rāi 'i te aronga tei ora mai, te au ira, 'ē te au 'akairo-maki, mei te mamae-katu, mamae katu no roto mai 'i te tiōka'anga uira, te mamae mokotua, 'ē te au maki tinamou 'ō te kōpū, nō roto mai 'i te tākinokino'ia'anga 'i roto 'i te moe'anga tāne/va'ine.

Kāre 'ē kite-mata 'ia ana, 'ināra, tē kite'ia nei rāi te mamae, ki runga 'i te aronga tei ora mai, mei te 'akaparuparu'anga 'i te au piri'anga kōpū tangata, 'ē te au piri'anga 'i roto 'i te au peu/ākono'anga. 'E mānganui tēta'i au Māori tei ora mai, 'ē tēta'i aronga nō te Moana-nui-o-Kiva tei ora mai, 'ē manamanatā ra 'i te 'ātui 'āka'ou'anga ki roto 'i tō rātou au kōpū tangata, 'ē ta rātou au peu/ākono'anga, 'i te kiritia'ia'anga mei roto mai 'i te 'are no'o'anga. Tē karanga nei te ma'ata'anga 'ō te aronga tei ora mai ē, kua ngaro tō rātou 'irinaki'anga ki roto 'i tēta'i 'ua atu. 'Ē tārotokakā 'ua ana rātou 'i te aronga 'aka'aere, 'ē tē kite nei rātou 'i te ngatā, 'i roto 'i te 'akatupu'anga 'i te au tū piri'anga tangata. Nō teia tū tārotokakā 'i te aronga 'aka'aere, tāpiri'ia atu ki te ravakore 'ō te 'api'i, tē putaka'iti nei te ma'ata'anga 'ō tei ora mai, 'i te kimi 'anga'angā-moni, mē kore ra, 'i te no'o ki roto 'i tēta'i 'anga'anga-moni. Kua 'akaruke 'ē ta'i tei ora mai 'i tāna 'anga'angā-moni, nō te mea, 'ē 'akamā'ara 'ua ana te turituri 'ō te au matīni i te ngā'i 'anga'anga iāia, 'i te matīni ECT tei tā'anga'anga taukore'ia 'ē te Taote Leeks – 'e kōreromotu ki te rāvenga vinivini tei āru iāia ki roto 'i tōna ora'anga tangata mama'ata.¹⁰

Kāre te Tari Toko 'i te Ora, 'i vāito putuputu ana ē, mē 'e tūranga tau rāi tō te 'are no'o'anga, nō te aronga tei tukuna'ia ki reira. Iti 'ua, mē kore rā, kāre ā te au tamariki, 'ē te au māpū tamariki, 'ē tō rātou au kōpū tangata rāvenga, 'i te kopekope nō runga 'i te rapakau'anga ki kō 'i te 'are no'o'anga. Kāre te Tari Toko 'i te Ora, 'ē te Māraurau 'ō te Pae 'Āpi'i, 'i 'akarongo meitaki ana ki tā rātou au kopekope'anga. Kua kōtinga'ia te 'ākara'anga meitaki 'i te 'are no'o'anga, mei tō va'o mai. Ko te aronga 'akatanotano 'ō te vaka, 'ē te au manu'iri 'e tūranga teitei tō rātou tei 'ātoro atu 'i te 'aremakī, kua mou rātou 'i te au tūranga kotinga'ia, nō tēta'i tuātau poto. Kāre 'okota'i 'o tā rātou 'i rave, 'i pāruru ana 'i te tākinokino'anga.

Kāre 'okota'i 'ō te au putuputu'anga tei rongō 'i te au kopekope'anga 'i muri mai, 'i rave ana 'i tēta'i 'ua atu rāvenga, 'i te kimikimi, 'ē te 'akaūtunga'anga 'i te aronga tei rave 'i te tākinokino'anga. 'I roto 'i te au nga'uru mata'iti 'i muri mai, kua tautā putuputu te aronga tei

⁸ *Te au kōreromotu kite-mata 'ā Bryon Nicol*, WITN0350001 (RCAIC, 2021, potonga tuatua 43; *Te au kōreromotu kite-mata 'ā Leota Scanlon*, WITN0355001, (Royal Commission of Inquiry into Abuse in Care, rā 23 'ō Tiūnu, mata'iti, 2021), potonga tuatua 75.

⁹ *Te kōreromotu kite-mata 'ā Leota Scanlon*, WITN0355001, potonga tuatua 77.

¹⁰ *Te kōreromotu kite-mata 'ā Mr JJ*, WITN0329001 (Royal Commission of Inquiry into Abuse in Care, rā 23 'ō Māti, mata'iti 2021), potonga tuatua 47.

ora mai, 'i te 'akaūtunga 'ia Taote Leeks, 'ē tēta'i atu aronga 'anga'anga, 'ē te au tipātīmāni 'ō te kavāmāni tei 'apa. Kua kimi rātou 'i tēta'i tutaki'anga, 'ē te 'akatanotano'anga, nō runga 'i te tāmamae'ia'anga, te tākinokino'ia'anga, 'ē te kamakura, tei rave'ia kia rātou, nā roto 'i te 'akavā'anga, te 'akatanotano'anga, te kāpiki'anga nō tēta'i kimikimi'anga nā te 'iti tangata, 'ē te au kopekope'anga ki te 'Ākavā.

Ko te au putuputu'anga tei kāpiki'ia, kia rave 'i tei anoano'ia, kua piri atu ki roto te Ombudsman, tēta'i kūmiti kimikimi'anga, te 'Akavā, te Putuputu'anga Rapakau'anga, te Konitara Rapakau'anga, ko te Royal Australian 'ē te Kōreti 'ō te au Ta'unga Maki-Manako 'i Nū Tīreni, te Marae Ora, Māraurau 'ō te Pae 'Āpi'i, te Tari Toro 'i te Ora, te au Minita, te Ture Korōna, te Kōmitiona nō te pae 'Orā'anga 'ē te Pakipakitai, 'ē te ACC. Noātu teia au kimi'anga rāvenga, kāre rāi te aronga tei rave 'i teia tākinokino'anga, 'i 'akaūtunga'ia, 'ē kāre te 'akatanotano'anga tau, mē kore ra, te puretumu torowhānui, 'i rave'ia.

Kua pāroru'ia te au kimikimi'anga 'ē te rava-kore 'ō te au tūranga, mē kore ra, rāvenga tauturu. Kua pāroru'ia te au 'akavā'anga, noātu ē, kua karanga te Solicitor-General Una Jagose ē, tei roto 'ua rāi te au 'akairo 'i te puka.

Te vai ra tēta'i au 'autū'anga, mei te 'akatanotano'anga 'ā tēta'i pupu 'ē 95 tei ora mai, 'i roto 'i te mata'iti 2001, 'i muri ake 'i tēta'i au mata'iti 'i te 'akatanotano'anga ki roto 'i te Ture, māri rā, kua tūrēti teia, 'ē kua kotinga'ia. Kua 'aere mai rātou, 'ē tā rātou au tatarā'ara'anga tūkatau, 'ē te 'akatanotano'anga tei kotinga'ia, nō te tūtaki'anga. Kāre rātou 'i tāmānako ana 'i te anoanno 'ō te Māori tei ora mai, mē kore ra, 'i te anoano 'ō te aronga nō te Moana-nui-o-Kiva, tei ora mai, nō runga 'i tā rātou au peu/'ākono'anga.

Kua tāmata te kimikimi'anga 'ōu rava atu 'ā te 'Akavā, 'i te 'akatano 'i te au kimikimi'anga 'ē toru o mua atu, tei kore 'i pu'apinga ana. Kua 'akaūtunga'ia tēta'i tangata tei 'anga'anga ana ki reira, māri ra, kua roa rava te tuātau nō te 'akaūtunga 'i te Taote Leeks, 'ē tēta'i atu tei tārotokakā'ia, tei takake atu, mē kore ra, kua pakari roa, 'ē te paruparu, nō te 'akaūtunga'ia'anga.

'I te mata'iti 2020 (te kopekope'anga 'ā Paul Zentveld), 'ē 'i te mata'iti 2022 (te kopekope'anga 'ā Malcolm Richards), kua kitea mai 'ē te United Nations Committee Against Torture ē, kāre 'a Aotearoa Nū Tīreni 'i rave vave ana 'i tēta'i kimikimi'anga tau, 'ē te takakē mei tā te kavāmāni, nō te au 'aka'apa'anga nō runga 'i te tāmamae'anga 'i roto 'i te 'are no'o'anga, mē kore ra, 'i te 'ōronga 'i te 'akatanotano'anga tau.

Kua 'akangaropōina'ia te au tamariki, 'ē te au māpu tamariki 'i roto 'i te 'are no'o'anga, kāre 'ē kitea'ia atu, kāre 'ē mā'ara'ia atu, 'ē, 'e mānganui tei tāmamae, 'ē tei tākinokino'ia. Kua kino tō rātou ora'anga, 'ē te ora'anga 'ō tō rātou au kōpū tangata, 'i roto 'i te rima, 'ō te aronga tei karanga'ia ē, ko te au ta'unga tūkatau. 'E tarevakē tikāi, 'i te mea ē, kāre 'okota'i tangata, 'i 'akaūtunga'ia, 'ē tē tiaki nei rāi te aronga tei ora mai 'i te 'akavā'anga. 'E tu'anga 'akamā 'ua atu rāi, te tua nō runga 'i te 'are no'o'anga 'ō te tamaiti, 'ē te au māpū tamariki, 'ō Lake Alice, 'i roto 'i te kāpua'anga 'ō Aotearoa Nū Tīreni, 'e mea tau kia 'ākara pakari'ia, ma te kore 'e kōto'e'anga, mē kore ra, 'akamārama'anga, 'ē te 'irinaki'anga kia 'akatanotano meitaki 'ia, ma te 'akapāpū ē, kāre teia au tū tūmatetenga 'ē tupu 'aka'ou.